

Jornades del nomenclàtor

Recull de textos

Casal Pere Quart

Sabadell, 14 i 15 de setembre del 2018

Ajuntament
de Sabadell

Memòria, història i nomenclàtor

Josep Abad Sentís

Historiador

D'entrada, i arran de la falsa i interessada polèmica que va produir-se arran del meu informe, permeteu-me que hi dediqui dos minuts. No més perquè no val la pena.

És curiós, o millor, significatiu, que uns criteris elaborats pel Gabinet tècnic de l'Ajuntament que es van exposar fa 40 anys en l'*Informe-balanç del nomenclàtor dels carrers de Sabadell* de l'any 1983 —en ple mandat del PSUC i just dos anys després de l'intent del cop d'Estat— no van aixecar la polèmica d'avui. Per què? Perquè és evident que les coses, en aquest cas les polèmiques, no passen per què sí. Els criteris en qüestió són els que exposen que al nomenclàtor sabadellenc hi ha unes mancances i uns excessos que cal esmenar. Les mancances són referents a toponímia i onomàstica sabadellenca, així com a un dèficit de representants de la cultura catalana. Pel que fa als excessos, els classifica en tres apartats: provinents del model pseudocultural franquista, noms pseudohistòrics i noms irrelevants.

Concretament, l'*Informe-balanç* exposa de manera diàfana:

«Noms que responen en bloc com si fossin extrets de l'índex d'una enciclopèdia escolar de postguerra, al model pseudo-cultural franquista, continuador de la manipulació borbònica de la història peninsular, dins la més genuïna tradició del maniqueisme centralista, dels deliris imperials i de l'exacerbació de la mediocritat.»

Nosaltres, en aquest sentit i seguint aquests criteris exposats a l'*Informe-balanç* de l'any 1983, assenyallem que encara avui en dia ens trobem que, a nivell històric, hi abunden noms que representen mites de la història espanyolista; a nivell geogràfic, en contra dels *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* ens trobem amb una sobrerepresentació de muntanyes, rius, pantans i ciutats castelleses; a nivell cultural refermem que «al costat d'escriptors, pintors... reconeguts internacionalment, com Cervantes, Quevedo, Velázquez... n'hi ha d'altres (...) que no justifiquen la seva incorporació al nomenclàtor».

I encara menys avui en dia, que els referents culturals són mundials i no estan encotillats a Castella com en dictatorials temps passats —o almenys no haurien de ser-ho—, en detriment dels referents culturals propis; a això es refereix el «model pseudocultural franquista». Per això exposàvem que cal un debat serè menat per especialistes en què es triïn els autors universals que per la singularitat de llur obra es mereixin un lloc al nomenclàtor.

Exposat i aclarit de nou, ens preguntem el perquè de la polèmica i quins interessos la generaren. Pot ser que per gent que volia generar polèmica vessant mentides i manipulacions sobre l'*Informe-balanç* que generés malestar i divisió ciutadana un mes i mig abans del referèndum de l'1 d'octubre i que, alhora, voldrien que el nomenclàtor de Sabadell —en contra dels criteris vigents que anirem exposant— no es distingís del de Burgos o el de Ciudad Real. Una polèmica feta no amb arguments científics i històrics —hauria estat d'agrair— sinó ideològics, manipulant i mentint sobre l'*Informe-balanç* i els criteris que s'hi exposaven. Aquesta pressió mediàtica, com la que pugui exercir qualsevol entitat o associació, no pot paraitzar tirar endavant un debat i un replantejament en profunditat del nomenclàtor. Cal que els nostres representants polítics que s'han plantejat aquest debat vencin pors i prenguin una actitud decidida i ferma.

Històricament, sempre hi ha hagut polèmiques al voltant del nomenclàtor perquè aquest té també una vessant ideològica i política molt important, de manera que en cada època històrica els diversos grups econòmics i polítics dominants han volgut imposar un determinat nomenclàtor que els serveixi de propaganda i de legitimització.

Tornem als criteris. Per al cas de Sabadell, parteixen dels de l'esmentat *Informe-balanç* elaborat pel Gabinet tècnic de l'Ajuntament —del qual ens sentim hereus— i s'actualitzen amb els criteris generals publicats per les institucions i elaborats per especialistes que han sortit posteriorment. Bàsicament, la Llei de Memòria Històrica. Llei, tanmateix, enormement vaga. A més que acotada en el temps: no parla per res sobre quin criteri aplicar davant personatges i fets anteriors a la Guerra Civil espanyola (com pot ser sobre la dictadura de Primo de Rivera).

LEY 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la Guerra Civil y la Dictadura.

EXPOSICIÓN DE MOTIVOS

(...) la Ley sienta las bases para que los poderes públicos lleven a cabo políticas públicas dirigidas al conocimiento de nuestra historia y al fomento de la memoria democrática.

Se establecen, asimismo, una serie de medidas (arts. 15 y 16) en relación con los símbolos y monumentos conmemorativos de la Guerra Civil o de la Dictadura, sustentadas en el principio de evitar toda exaltación de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura, en el convencimiento de que los ciudadanos tienen derecho a que así sea, a que los símbolos públicos sean ocasión de encuentro y no de enfrentamiento, ofensa o agravio.

Artículo 15. Símbolos y monumentos públicos.

1. *Las Administraciones públicas, en el ejercicio de sus competencias, tomarán las medidas oportunas para la retirada de escudos, insignias, placas y otros objetos o menciones conmemorativas de exaltación, personal o colectiva, de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura. Entre estas medidas podrá incluirse la retirada de subvenciones o ayudas públicas.*
2. *Lo previsto en el apartado anterior no será de aplicación cuando las menciones sean de estricto recuerdo privado, sin exaltación de los enfrentados, o cuando concurran razones artísticas, arquitectónicas o artístico-religiosas protegidas por la ley.*
3. *El Gobierno colaborará con las Comunidades Autónomas y las Entidades Locales en la elaboración de un catálogo de vestigios relativos a la Guerra Civil y la Dictadura a los efectos previstos en el apartado anterior.*
4. *Las Administraciones públicas podrán retirar subvenciones o ayudas a los propietarios privados que no actúen del modo previsto en el apartado 1 de este artículo.*

Uns altres criteris, o gairebé reflexions, són els del *Memorial Democràtic*. Tanmateix, respecte al franquisme i el nomenclàtor tampoc és explícit a l'hora de com actuar. Alhora, també ens trobem que és limitat en el temps: comprèn del 1931 al 1980. Però sí que ens orienten quant a continguts generals. Continguts que seria desitjable que també recollís el nomenclàtor.

«És una institució pública que té per missió la recuperació, la commemoració i el foment de la memòria democràtica a Catalunya (1931-1980), en concret la Segona República, la Generalitat republicana, la Guerra Civil i les víctimes per motius ideològics, de consciència, religiosos o socials, així com la repressió a persones i col·lectius per part de la dictadura franquista —incloent-hi la llengua i la cultura catalanes—, l'exili i la deportació.

El Memorial Democràtic rememora la lluita antifranquista i la transició a la democràcia fins a les primeres eleccions al Parlament de Catalunya. Posa al centre de la seva activitat la dignitat de la persona, els valors democràtics i el respecte pels drets humans, perquè la barbàrie no es torni a repetir ni aquí ni enlloc.»

Aquest darrer consell ens porta a reflexionar sobre què entenem per nomenclàtor. Sobre com entenem el fet de figurar al nomenclàtor. En especial al referent a persones que hi figuren o han de figurar-hi: ¿com un reconeixement perquè han excel·lit en el seu camp professional, per les seves aportacions a l'avenç científic, en valors...? O entenem el nomenclàtor com un manual, com un diccionari popular d'història (geografia, ciències...) que en comptes d'estar reclòs dins una biblioteca es troba en plena via pública?

En funció de la resposta que hi donem el resultat serà ben diferent. Un exemple: davant un alcalde franquista o primoriverista. Si apliquem el primer criteri, el del nomenclàtor entès com a reconeixement, com a «premi» per la seva obra, resulta evident que no pot continuar formant part d'aquest. Tanmateix, si apliquem el segon criteri, el del nomenclàtor entès com un gran diccionari d'història, possiblement aquest alcalde ha de continuar formant-ne part. Això sí, retirant-li qualsevol placa d'homenatge i posant-hi una altra explicant qui fou i què representà. Criteri que entroncaria en la línia del Memorial: recordar el passat dictatorial per no repetir-lo. Criteri que també es podria aplicar, per exemple, als negrers que figuren al nomenclàtor sabadellenc.¹

¹ El Memorial Democràtic també recull un llistat de vestigis franquistes que es troben a Sabadell i que s'han de retirar. En especial, plaques d'habitatge del Ministerio de la Vivienda amb el jou i les fletxes, una placa de carrer de pedra gravada i el relleu d'una àguila imperial franquista de grans dimensions situada sobre la porta d'entrada de l'antic edifici de Correos.

Pensem, però, com exposa l'historiador Martí Marín, que «no és admissible honorar en democràcia càrrecs polítics que van ser designats per un règim dictatorial, no se'ls pot homenatjar com a alcaldes o regidors quan no van ser elegits democràticament. Com tampoc és admissible noms que han estat imposats al marge de qualsevol procés democràtic» i, en aquest sentit, «tornar-lo a canviar és un acte de restitució, no d'imposició».²

Així doncs, dins «*el principio de evitar toda exaltación de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura*» pensem que el millor és seguir el camí traçat per Andreu Castells i l'*Informe-balanç*. Volem destacar-ne dos criteris que ens hi exposen.

El criteri que pensava la Lliga de Catalunya, arran del pla d'eixample de la població del 1924, és a dir, en plena dictadura de Primo de Rivera:

«En la retolació dels carrers no hauria de presidir un criteri partidista, per tal com els noms dels carrers signifiquen un homenatge públic i perpetu que la ciutat tributa als titulars, els noms dels quals han d'ésser adoptats per tot el poble en general i no és correcte fer servir la incidental preponderància d'un determinat sector polític per imposar un nom que no significa l'homenatge del poble en general.»

I el criteri que l'historiador i arxiver Miquel Carreras ens exposa el 1932, és a dir, a començaments de la II República espanyola. Criteri que cita Castells i que es fa seu l'*Informe-balanç*:

«Els carrers són membres materials de la ciutat i llocs geogràfics, d'una part, i són el marc de la via i la vida pública, d'altra part, i això ja diu quin criteri cal seguir en imposar-los títols: o han de portar els de les partides de la terra verge de la qual han sorgit, o els de les coses i homes de la ciutat que tinguin amb ells la més pròxima relació. Per això tenen tant valor històric molts dels noms populars vells.

»(...)

«I per això es veu com és gran el pecat de treure uns noms que tanta història contenen i que evocuen tants segles i un moment de tanta importància per a la ciutat com és el de la seva primitiva formació.»

Com a colofó, cal tenir molt en compte els *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* (2006) elaborats pel Departament de Territori i Sostenibilitat, de la Generalitat de Catalunya. Referent a les vies urbanes exposa:

«De la mateixa manera que en el cas dels noms de barris, urbanitzacions i polígons industrials, cal procurar que la denominació de les noves vies urbanes respecti i contribueixi a la conservació de la toponímia municipal existent. Així, en primer lloc, és recomanable que, a l'hora de posar nom a noves vies, es tinguin en compte els topònims històrics genuïns del terme; en segon lloc, els noms de personatges il·lustres de la població; després d'aquests dos supòsits es poden tenir en compte els topònims i personatges de la comarca, i seguidament dels Països Catalans, i en el cas de la Val d'Aran, els topònims i personatges d'Occitània; també es poden prendre en consideració els termes relati-

² «Acte-debat sobre la Memòria Històrica als nostres carrers i places», 28 de març de 2017.

onats amb aspectes, activitats o tradicions pròpies d'aquell territori, i els noms de llocs i persones d'àmbit universal. Caldria que els noms d'aquestes persones gaudissin d'un cert reconeixement consensuat entre la població i també caldria no abusar de les denominacions d'un àmbit concret, com el polític, el religiós, etc.»

Per anar finalitzant amb els criteris a seguir i amb la meua intervenció, i passant del nivell general al cas concret de Sabadell, feta una anàlisi concreta dels carrers i fruit d'aquesta pensem que hi ha unes línies a treballar; per una banda, com ja hem exposat, degut a unes mancances i a uns excessos a esmenar i, d'altra banda, fruit d'una evolució de la societat, cal introduir noves perspectives, nous criteris:

- de gènere (aproximadament, a Sabadell dels carrers dedicats a persones només un 8% ho són a dones);
- de «laïcitat», no entesa aquesta com una exclusió de tot el referent a l'Església i la religió del nomenclàtor però sí a una correcció i racionalització dels excessos provinents del *nacional-catolicismo*.

No voldríem acabar sense qüestionar-nos, davant el fet que molts carrers estan dedicats a fabricants i terratinents, si ser-ne ja és un motiu per tenir dedicat un carrer. Pensem que cal reflexionar-hi i estudiar el perfil d'aquests i quins valors reflecteixen i, en funció d'aquesta valoració, si hi haurien de figurar o no. Perquè, algú que va fer una fortuna a canvi d'explotar els treballadors a la fàbrica i condemnar-los a la misèria, mereix un carrer? O què cal fer amb els fabricants i grans comerciants que alhora varen ser traficants d'esclaus? Els eliminem del nomenclàtor o fem constar a la placa l'origen de les seves fortunes, en comptes d'amagar-ho tal com fins ara s'ha fet? Cal, doncs, introduir, o intensificar, criteris de justícia social.

Conclusions

D'acord amb els principis democràtics, avalats ara per la Llei de Memòria Històrica, cal acabar de desfer-se de les últimes rèmores d'uns nomenclàtors que eren una eina de propaganda franquista i castellanista-espanyolista (tant a nivell de personatges, com a nivell històric, geogràfic i cultural).

El nomenclàtor ha de reflectir uns valors humans, socials i nacionals.

Per finalitzar, cal recordar que a tots els criteris elaborats per experts que hem anat veient, des de l'*Informe-balanç* (1983) fins als *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* (2006), els uneix un denominador comú: una nítida reivindicació dels topònims genuïns del terme —en especial els antics i populars— i de personatges rellevants de la població; seguidament, de tot l'àmbit cultural català; per acabar amb els noms de llocs i persones d'àmbit universal. Junt amb una recomanació a fer-ho des de la ponderació i el consens. I, com exposa el Memorial, recordar, «perquè la barbàrie no es torni a repetir».

Cal, sobretot, informar els ciutadans dels mèrits dels personatges, topònims i fets històrics que tenen al nomenclàtor dels seus carrers i places i a partir d'aquí generar un debat profund i públic, serè i constructiu.

És l'hora de fer una revisió de la nostra història, valenta i a fons, que passa per replantejar els nomenclàtors dels nostres pobles i ciutats per decidir col·lectivament quins són els personatges que volem honorar i recordar.